

Vänstern och stamtänkandet

Recension av Susan Neiman, *Left is not woke*
(Polity Press, Cambridge 2023)

JONNY HJELM

Om du är ”vänster” är du också ”woke”. Nej, hävdar filosofen Susan Neiman i boken *Left is not woke*, där hon kraftfullt och från en vänsterpolitisk position tillbakavisar denna uppfattning. Wokerörelsen understödjer i själva verket reaktionära, nationalistiska krafter och utbredningen av ett relativistiskt grundat kunskapsförakt. Den är snarare höger än vänster.

Det här beror enligt Neiman på att wokerörelsens intellektuella rötter är teoretiker och politiska tänkare som bejakar känslor, konkurrensinriktad kamp, nihilism och ett insnävat stamtänkande (tribalism). I anslutning till detta betonas det situerade och subjektivt upplevda samt att våra på detta sätt formade identiteter starkt präglar våra politiska ställningstaganden. Vi *är* vår historia, vårt ursprung, och de viktigaste solidaritetsyttringarna baseras på att människor upplevt samma typ av förtryck. Solidaritet och verklig empati är starkast i den egna gemenskapen – eller ”stammen”.

I den nordamerikanska kontexten, som är viktig men inte dominerande i Neimans bok, åsyftade det politiska begreppet ”woke” före 2010-talet i huvudsak något positivt. Det handlade om människor som medvetandegjorts politiskt (blivit vakna, *woke*) och var engagerade i frågor som rörde livsvillkoren för marginaliserade människor och grupper, men också i miljökampen. Särskild uppmärksamhet hade sedan 1970-talet ägnats individers rättigheter att bejaka sina sexuella, könsmässiga och

etnicitets-/rasmässiga identiteter. Inom wokerörelsen fanns ett fokus på språk, begrepp och språkstrukturer, som ansågs både begränsande och frigörande.

För ungefär femton år sedan började dock wokebegreppets konnotationer förändras. Den politiska högern och dess opinionsbildare lyckades omkoda det till något nedsättande – till att åsyfta personer som ansåg sig veta bättre än andra. Det gällde kunskapsmässigt men också sådant som rörde moral och rättvisefrågor. Att vara woke förknippades med ett ensidigt bejakande av gruppidentiteter och offerperspektiv samt ett alltför långtgående mångfaldstänkande. Wokerörelsen utgjordes, hävdade dess kritiker, av politiska posörer med elitistiska och opportuna drag, ofta högutbildade stadsbor. Att vara PK, politiskt korrekt, tillhör i Sverige samma begreppsfamilj.

Neiman är kritisk till wokerörelsens bristande intresse för ekonomiska realiteter och människors materiella livsvillkor, men det är inte hennes fokus i denna bok. *Left is not woke* handlar framför allt om wokerörelsens intellektuella rötter i det upplysningskritiska tänkande som växt sig starkt sedan 1970-talet där en av de viktigaste företrädarna är den franske idéhistorikern och filosofen Michel Foucault.

I sin bok kritiserar Neiman grundligt wokerörelsens ståndpunkt att sann solidaritet mellan individer och grupper av människor förutsätter att man levt likartade liv och tillhör samma stam, eller samma stamkategori. Hon kritiserar också tanken att dessa livserfarenheter ger marginaliserade människor unikt insiktsfulla kunskaper om vad som krävs för att förändra samhället i ett eller annat avseende (den så kallade ståndpunktsteorin). Mot detta ställer Neiman upplysningstidens universalistiska uppfattning att människor, oavsett kön, sexuell läggning, etnicitet och så vidare har samma rättigheter och skyldigheter. Vi människor är mer lika än olika och har utrustats med förmågor som ger oss möjlighet att empatiskt förstå andra människors livsvillkor och att visa solidaritet utifrån denna förståelse. Stamtänkandets utbredning illustrerar enligt Neiman civilsamhällets sammanbrott, där människor i allt högre grad betonar att det finns fundamentala skillnader mellan ”oss” och ”alla andra”. Det leder till splittring och konflikter mellan de många stammarna, som alla kämpar för sina särintressen och rättigheter. Det för-

svårar även arbetarklassbaserade mobiliseringar av större format, vilket uppskattas av högerpolitiska krafter.

Stamtänkandets solidaritet är enligt Neiman begränsande och inte i överensstämmelse med upplysningens solidaritetsideal. Hon stödde själv Black Lives Matter-rörelsen, men inte på grund av att hon upplevt samma rasistiska förtryck eller ville vara solidarisk med de mörkhyade i USA utan för att mord och systematiskt förtryck är kriminella handlingar mot människor och mänskligheten i stort. Hon hänvisar till filosofen Hannah Arendt, som ansåg att Adolf Eichmann borde ha åtalats för brott mot mänskligheten, inte för brott mot det judiska folket. Denna typ av universalism är betydligt mer omfattande och mänskligt generös och öppnar för solidaritet och empati utöver det egenupplevda. Men den förutsätter, som Neiman syrligt påpekar, att vi människor försöker tänka i abstrakta banor, inte som barn, som brukar gilla personer som liknar dem själva eller andra närstående.

Stamtänkandets fokus på identiteter tenderar – trots talet om vikten av intersektionella analyser – att kretsa kring antingen *race* eller *gender*. Det blir därmed ofta ett fokus på yta, hur människor ser ut. Multipla och sammansatta identiteter faller bort, liksom klassidentitet. Enligt Neiman handlar wokerörelsens krav ofta om att rätta till synliga orättvisor och öka andelen underrepresenterade grupper i företagsledning, medieredaktioner, partiledningar och så vidare. Det är inte fel i sig, menar Neiman, men risken är att många förleds att tro att den rätta representationen – ”de korrekta identitetsmässiga proportionerna” – är lösningen på samhälleliga orättvisor som är kopplade till kapitalismen som samhällssystem. Hon ger exempel på kvinnliga politiker som är fascister och homosexuella statstjänstemän som är inkompetenta. Vad är viktigare, frågar sig Neiman retoriskt, de karaktäristika vi fötts med (kön, sexualitet, etnicitet) eller de principer vi värnar? I likhet med upplysningstidens tänkare argumenterar hon för att samhälleliga positioner och uppdrag ska fördelas på grundval av personlig lämplighet och kompetens, inte stamtillhörighet.

I wokerörelsens stamtänkande finns föreställningen att offrets röst är den mest autentiska. Detta förklarar enligt Neiman rörelsens upptagenhet av offerperspektivet och tanken att offerstatusen i sig ger individer

och grupper särskild tyngd, inklusive tolkningsföretråde, även i rena sakfrågor. Inget av detta är förenligt med upplysningens universalism eller syn på rättvisa och sanning. Neiman efterlyser en återgång till en äldre praxis då våra auktoritetsanspråk utgick från vad vi gjort ”i världen, inte vad världen gjort mot och med oss”. Hon finner det märkligt att det som förr ansågs vara osaklig argumentation, att i en diskussion fokusera på en persons bakgrund i stället för hennes sakskäl, inom wokerörelsen kommit att betraktas som en nödvändig situering. Exploaterandet av egna trauman leder dessutom till självbespeglning snarare än samhälleliga systemförändringar.

Neiman pekar på att ett bejakande av minoriteters gruppidentiteter och av att dessa identiteter skulle ha fasta och oföränderliga värden och egenskaper (en essens) som bör värnas – exempelvis genom att de tillmäts åtråvärda rättigheter – leder till att även personer som anser sig höra till majoritetssamhället lyfter fram sin essens och kräver att den ska värnas. Identitarismen är en gren av den nationalistiska ultrahögern; i Sverige är det den nordiska folkgruppens majoritetskultur som ska värnas och inte blandas med minoritetskulturer. Wokerörelsens bejakande av minoriteters självessentialisering, exempelvis etniska gruppers mytologisering av det förflutna, är alltså en farlig och kontraproduktiv strategi.

Wokerörelsens kritik av kulturell appropriering och värnande av kulturell renhet – att bara de som tillhör en viss folkstam har rätt att nyttja dess kulturella attribut – representerar enligt Neiman en historiskt sett ohållbar tanke eftersom alla kulturer kontinuerligt förändras och lånar från varandra. Det liknar för övrigt nazisternas åsikt, påpekar hon, att tysk musik bara fick framföras av arier. Neiman förnekar inte att kulturer kan vara olikartade och partikulära, och att kulturell mångfald är något positivt, men just därför behöver vi en politik som baseras på universalism. Kulturer kan värnas utan att essentialiseras.

Särskild uppmärksamhet ägnas wokerörelsens kritik av eurocentrism, det vill säga att de tankar och praktiker som funnits i Europa eller västvärlden sedan 1600–1700-talen har utgjort normen för icke-europeiska kulturer och människor. Enligt detta synsätt bidrog upplysningstidens idéer inte enbart till ett samlande och klassificerande av djur och växter utan understödde dessutom kolonialismen genom att legitimera för-

slavandet av människor i Afrika, Asien och Amerika. ”De”, den Andre som de ofta kallas, liknade ju inte ”oss” upplysta européer.

Neiman tillbakavisar bestämt eurocentrismkritiken och beklagar dess framträdande plats inom den postkoloniala teoribildningen, som ses som en wokeströmning. Det är nästan så att man som läsare känner hennes upprördhet. Inget kan vara mer fel, enligt Neiman: ”De vänder upp och ned på upplysningen.” Upplysningstidens tänkare ”uppfann” kritiken av eurocentrismen och var först med att kritisera kolonialismen utifrån universalismens principer. Hon underbygger detta övertygande med många citat och referat från Diderot, Voltaire, Rousseau och Kant, för att nämna de viktigaste. Kritik stoppade inte dåtidens kolonialmakter från att förtrycka och folkmörda, men det är enligt Neiman djupt orättvist och okunnigt att beskriva upplysningen och dess tänkare och ideal som kolonialt pådrivande krafter. Det nya med kolonialismen från 1600- och 1700-talen var enligt Neiman att den behövde legitimeras moraliskt och religiöst (exempelvis att ”vildarna” skulle frälsas), vilket förmodligen är orsaken till myten om att upplysningstidens tänkare sanktionerade de koloniala projekten. För äldre tiders erövrare och imperiebyggare hade det varit en främmande tanke att ideologiskt legitimera erövrandet och kuvandet av andra folk.

Kritiken mot upplysningen har gått så långt, skriver Neiman, att Tyskland, som tidigare firat Beethoven-, Marx- och Lutherjubileer nu tvekat inför Immanuel Kants 300-åriga födelsedag. Generellt ses historien som kriminell eftersom den är rik på grymheter och annat som är stötande för vår tid. Krav på historiska ursäkter, ofta anakronistiskt grundade, är kännetecknande för wokerörelsen. Oviljan och oförmågan att värdera människor och handlingar kontextuellt – rumsligt och tidsligt – är enligt Neiman ett exempel på hur wokerörelsen gått vilse. Men hon förklarar även att det kan vara befogat att riva statyer och monument; dylikt måste bedömas från fall till fall.

Neiman synar wokerörelsens maktanalyser och dess bundenhet vid Foucaulttraditionens uppfattning om makt, begär och kamp. Kritiken rör framför allt den typ av diskursanalyser som frilägger ojämlika maktrelationer och hegemoniska och dominerande diskurser utan att beakta motdiskurser och visa att resursstarka aktörers maktutövning kan ha mer

än ett instrumentellt motiv. I Foucaulttraditionen ses vidare rättvisekrav som politiska dimridåer och som ett utslag av cyniska härskar- och makttekniker. Politiska ståndpunkter reduceras till själviskt grundade rationaliseringar. Det som förändrar den verkliga världen är enligt detta synsätt *makt*, en diffus hegemonisk makt utan tydliga aktörer eller intressen – det sistnämnda ses som en irrelevant och ointressant komponent i dessa maktanalyser. Detta sätt att betrakta makt riskerar enligt Neiman leda till att hopplöshet och passivitet breder ut sig.

Här blir wokerörelsens förankring i Foucaulttraditionen en hämsko: den understödjer moralisk indignation och ilska över sakernas tillstånd – särskilt världens ojämlika maktrelationer (och de är många) – men ger mera sällan en anvisning framåt. Och i botten finns en kritik av utvecklingstanken men också rationalism, empirism, logiskt tänkande och mänskligt förnuft – det som upplysningstiden värnade, inte minst tanken att även den enklaste 1700-talsbondmora kunde tänka själv, och ha både rätt och fel, precis som dåtidens eliter. Med ett sådant kunskapspositivt förhållningssätt, som även väglett den traditionella vänsterrörelsen, blir kunskap ett medel för människor att frigöra sig från vidskepelse och fördomar och den instrumentella rationalismen ett medel för att lyfta sig från fattigdom och rädsla snarare än källan till ett strukturellt förtryck av samhällets underordnade grupper. Det är också enligt Neiman viktigt – och i linje med vänstertraditionen – att tro på att en positiv samhällsutveckling är möjlig, och att luta sig mot de historiska exempel som finns. Hon tar rasismen i USA som ett exempel på något som förändrats till det bättre: från 1800-talets slaverisystem till segregationens politik och praktiker vid 1900-talets mitt till det mer subtila, strukturella förtrycket i vår tid.

Susan Neimans *Left is not woke* innehåller en kritisk granskning av wokerörelsens intellektuella rötter men är kanske i ännu högre grad en stridsskrift för de idéer och ideal som upplysningen representerade, vilket är Neimans expertområde som filosof. Boken är kärnfullt och rappt skriven och på endast 150 sidor avhandlas många komplicerade ämnen. Dess främsta förtjänst är tillbakavisandet av wokerörelsens kritik av upplysningstidens rationalism, empirism och eurocentrism, vanlig inom många forskningsfält och i samhällsdebatten. Mindre övertygande är ett avsnitt

om evolutionspsykologin och om hur den tillsammans med Foucault-traditionen kommit att präglade wokerörelsens människosyn.

Wokebegreppets etymologi redovisas men rörelsen som samhälls- och tidsfenomen behandlas inte närmare, vilket hänger samman med Neimans uttryckliga avgränsning att fokusera på dess intellektuella rötter. Men, tänker jag under läsningen, i vilken utsträckning kan man tala om en ”wokerörelse”? Hur ser den ut? När, hur och varför växte den fram? På denna punkt erbjuder Johan Söderbergs *Kritik av underdog-metafysiken* (Celanders 2022) och Joanna Williams *Så vann woke* (Karneval 2023) bredare och mer djuplodande analyser. På liknande sätt bör den som vill fördjupa sig i till exempel Friedrich Nietzsche, en av många reaktionära tänkare som Neiman refererar, inte läsa *Left is not woke*, utan förslagsvis David Brolins bok *Friedrich Nietzsche. Liv, filosofi, politik* (Häftet för kritiska studier, 2010).

Med det sagt: Susan Neimans bok rekommenderas för den som vill läsa en kortfattad, kritisk och aktuell granskning av upplysningens ställning i dagens samhällsdebatt och särskilt om wokerörelsens intellektuella rötter.

STEFAN
ARVIDSSON

SOCIALISMENS
SJÄL

I *Socialismens själ* vill Stefan Arvidsson råda bot på vänsterns velande och staka ut kursen genom att påminna om den socialistiska arbetarrörelsens radikala arv.

264 sidor

ARKIV FÖRLAG

Läs mer om boken på www.arkiv.nu